

SOCIOLINGÜÍSTICA E DIDÁCTICA DA LINGUA EN GALICIA. APROXIMACIÓN Ó PENSAMENTO DOS FUTUROS PROFESORES DE LINGUA

BIETTO SILVA-VALDIVIA
ICE da Universidade de Santiago

Introducción

As conductas explicitan, como é sabido, actitudes ou valoracións afectivas que, por súa vez, se asentán normalmente en crenzas ou opinións de tipo intelectual. Cómpre, pois, explorar nestas últimas para poder explicar cumpridamente por qué se van xerando afectos ou desafectos ante unha realidade ou obxecto determinado e cómo estes se acaban manifestando nun comportamento concreto.

No que se refire á lingua, hai en Galicia unha longa historia ategada de feitos e acontecementos que poden explicar posturas tan diversas como as que van desde o tan mentado *autoodio* ata a *lealdade* militante, pasando pola cada vez máis xeneralizada de aceptación acrítica do actual '*statu quo*'. Trátase unhas veces de decisións que se enmarcan na esfera do público (político-administrativas, socioeconómicas, educativas, etc.) e outras de experiencias moito máis persoais e vivenciais que van facendo que arredor do idioma do país se vaian tecendo todo tipo de connotacións e que se vaia convertendo así en espello de frustracións, devezos, negacións e sodariedades colectivas.

Esa percepción conflictiva da lingua galega é unha proba definitiva da preponderancia que se lle ha de dar á dimensión social dos idiomas, especialmente cando estes se desenvolven en situacións de non normalización e de competencia con outro idioma dominante. De aí que sexa tan necesaria unha política lingüística con obxectivos moi claros que vaia liberándoo desas eivas históricas ata acadar que os seus usuarios non teñan que loitar con máis fantasmas cós das súas propias limitacións expresivas.

É precisamente esta falta de compromiso colectivo para conseguila normalidade do idioma galego e a inexistencia dunha actuación

pública cun proxecto definido e consecuente o que ten feito que se fora derivando esta responsabilidade cara ó profesor de lingua galega, como última reserva dunha causa abandonada. E nesta visión simplista e mesmo maniquea dos *roles* profesionais aparece tamén a figura do profesor de lingua española, ó que se lle asigna (ou asume por si mesmo, segundo os casos) o papel de antagonista natural. Pode que nalgunhas situacións estes estereotipos teñan correspondencia na realidade; pero, como queira que sexa, parece claro que nin a didáctica dunha lingua se pode identificar con filias ou fobias, nin a normalización lingüística dunha comunidade de falantes se pode acadar pola vía reduccionista da delegación.

Por esta razón, e doce anos xa despois da introducción do galego no *curriculum* escolar, con diversas disposicións legais referidas á lingua vixentes neste momento e formalmente tamén con distintas institucións 'normalizadoras' en funcionamento, pode resultar clarificador saber qué pensan os futuros profesores de lingua galega e de lingua española da relación social e académica entre os dous idiomas e do compromiso que uns e outros han de asumir nun hipotético proceso de redefinición dos espazos que aqueles deben ocupar en Galicia.

Colectivo analizado

Os datos que se comentan a seguir derivanse dun estudio realizado con 140 alumnos do Curso para a obtención do Certificado de Aptitude Pedagóxica que organiza o ICE da Universidade de Santiago. Estes alumnos, licenciados en Filoloxía Hispánica (Galego-Portugués ou Español), responderon a un cuestionario anónimo e remitido por correo na primavera de 1991.

Atendendo á especialidade realizada, á lingua da que pretendían ser profesores e ó idioma de uso habitual, este colectivo distribuíase do seguinte xeito:

	Galego	Español	Os dous/indistinta.
Licenciado en	51 (36%)	74 (53%)	15 (11%)
Profesor de	58 (41%)	63 (45%)	19 (14%)
Idioma habitual	57 (41%)	49 (35%)	34 (24%)

No cruzamento destas dúas últimas variables apréciase unha correspondencia importante entre a lingua de instalación e aquela da que aspiran a ser profesores (coa excepción máis relevante de 4 gale-

gofalantes que indican optar por seren docentes de lingua española), o que nos permitirá a partir de aquí referírmonos ás dúas indistintamente. Tamén por razóns de simplificación denominaremos 'bilingües' ós encuestados que manifestaron falar habitualmente os dous idiomas.

Análise de resultados

Ante un tema destas características, o primeiro aspecto que había que analizar era a opinión dos encuestados sobre a función social que deben cumprir o galego e o castelán na nosa Comunidade. Esa opinión explorouse a través de dúas preguntas complementarias tal como se detalla a seguir:

CUESTIÓN Nº 1: *¿Cal debe se-lo idioma de relación social en Galicia?
(Galego, Castelán, os dous indistintamente)*

Os resultados, totais e desglosados segundo a lingua habitual do encuestado, foron os seguintes:

	Galegofal.	castelanfal.	Bilingües	Total
Castelán	0	0	0	0
Galego	56	8	14	78 (56%)
Os dous	1	41	20	62 (44%)

Como se pode observar, o monolingüismo en castelán queda absolutamente rexeitado polo colectivo analizado. As outras dúas opcións -a do monolingüismo en galego e a dun presunto e indefinido bilingüismo social- reparten as preferencias dos encuestados nunhas porcentaxes relativamente próximas, pero sempre favorables ó primeiro.

A variable 'lingua de uso habitual' resulta bastante relevante neste caso para discriminar entre a opción monolingüe-galego e a alternativa 'bilingüe': os galegofalantes son case unánimes a favor do primeiro, mentres que os castelánfalantes -e, en menor medida, os que se declaran 'bilingües'- mostran preferencia pola segunda.

CUESTIÓN Nº 2: *Se respondiches GALEGO ou CASTELÁN, ¿recoñeceríalle algunha función específica á outra lingua en Galicia?*

Na formulación desta pregunta quedaban excluídas tódolas respostas que na Cuestión nº 1 se inclinaron pola opción os dous, por entender que neste caso se lles asignaba funcións semellantes ós dous idiomas. O carácter de complementariedade desta pregunta respecto da anterior fai que non interesen as opinións dos que se manifestaron

a favor da alternativa 'bilingüe', e tamén que as respostas (afirmativas ou negativas) que se dean nesta 2ª cuestión haxa que referilas en tódolos casos ó castelán.

Interesaba saber se os que defendían que o idioma de relación social en Galicia debe ser só un (neste caso o galego) lle recoñecían algunha función específica á outra lingua.

Os resultados, desdoblados segundo a variable 'lingua de uso habitual' son os seguintes:

	Galegofal.	Castelanfal.	Bilingües	Total
Si	32	4	6	42 (54%)
Non	18	4	6	28 (36%)
NS/NC	6	0	2	8 (10%)
Total	56 (71%)	8 (10%)	14 (18%)	78 (100%)

A maior parte das respostas a esta pregunta pertencían a individuos galegofalantes, por seren estes os que na cuestión anterior se manifestaban máis decididamente pola opinión monolingüe-galego.

Como se pode apreciar no cadro, a maioría (54%) entende que si se lle debe recoñecer unha función específica ó castelán en Galicia, fronte a un 36% que defenden posturas máis radicalmente exclusivistas e a un 10% de indecisos.

Na aclaración que se lles pedía á resposta afirmativa, entre as funcións que se lle asignaban á lingua española en Galicia destacaban de forma absolutamente maioritaria a de "relación co exterior / cos que veñen de fóra" (32 respostas sobre un total de 39).

CUESTIÓN Nº 3: Dada a situación actual das linguas galega e española, piensas que o ensino no nivel de secundaria debería ser:
 Todo en galego / Maioritariamente en galego / En galego e en castelán a partes iguais / Maioritariamente en castelán / Todo en castelán.

Despois de se definiren sobre a función social dos dous idiomas, demandábaselle-la súa opinión sobre o seu uso nun ámbito específico: o académico.

Recóllense a seguir os resultados, diferenciando distintos grupos segundo a variable 'lingua de uso habitual'.

	Todo Galego	Máis Galego	Galego e Castelán	Máis Castelán	Todo Castelán	NS/NC
Galegofal.	44	11	2	0	0	0
Casteláfal.	11	7	24	2	1	4
Bilingües	10	12	9	0	0	3
Total	65	30	35	2	1	7
	(47%)	(21%)	(25%)	(1%)	(1%)	(5%)

A opinión destes futuros profesores sobre o papel vehicular que deben cumprilo galego e o castelán no ensino é, como se ve, bastante coherente coa función social que lles atribuían nas preguntas anteriores. Globalmente, reclámase un protagonismo dominante para o galego por preto do 70% dos enquisados (case o 50% na opción de todo en galego), mentres que a porcentaxe dos que defenden un maior protagonismo do castelán resulta insignificante e os que se inclinan por un uso equitativo dos dous idiomas representan un 25% do total.

Atendendo á lingua de instalación -bastante coincidente, como xa se indicou coa variable 'lingua da que pretenden ser profesores', apréciase unha diferenza de relativa importancia: os galegofalantes son case unánimes na reivindicación dun protagonismo claro do galego no ensino (77% 'todo en galego' e 19% 'maioritariamente en galego'), mentres que os castelanfalantes se reparten maioritariamente entre as opcións favorables ó galego (36%) e a que reclama un emprego equilibrado dos dous (49%).

Cómpre subliñar, finalmente, que a pregunta se refería ó idioma vehicular do ensino 'no nivel de secundaria', polo que non é posible saber se a opinión dos enquisados variaría de se tratar doutra etapa educativa.

CUESTION Nº 4: ¿De que maneira cres que afecta a situación de non normalización lingüística que se vive en Galicia ó ensino da lingua galega e da lingua española?

Partíase da hipótese de que a lingua socialmente menos prestixiada é a que soporta tamén no ámbito académico e didáctico as eivas propias desa desconsideración social, pero pretendíase comprobar se tamén no ensino da lingua dominante se manifestaban dalgún xeito as consecuencias desta non normalización.

Os resultados, tal como se pode observar a continuación confirman esa presunción: máis dun 96% das respostas manifestan que o ensino da lingua galega se atopa moi ou bastante condicionado pola situación social en que vive o idioma; pero existe unha non desprezable porcentaxe de enquisados (40%) que opinan o mesmo respecto do

ensino da lingua española en Galicia, e só un 14% entende que non lle afecta nada.

	Moito	Bastante	Pouco	Nada	NS/NC
L. Galega	108 (77%)	27 (19%)	3 (2%)	0	2 (1%)
L. Española	18 (13%)	38 (27%)	56 (40%)	20 (14%)	8 (6%)

É imposible facer unha valoración cualitativa do sentido que se lle dá a este condicionamento extraacadémico no ensino-aprendizaxe das dúas linguas de uso social en Galicia; pero o que si se aprecia é unha relación bastante clara entre a lingua de instalación (e da que pretenden ser profesores) e o grao de influencia que se lle atribúe a esa situación de non normalización lingüística. É dicir, aínda recoñecendo globalmente que as consecuencias negativas se manifestan de xeito especial na didáctica da lingua galega, cada colectivo tende á subliña-las distorsións que sofre o ensino do idioma propio, independentemente de que sexa este o galego ou o castelán.

CUESTION Nº 5: ¿En que medida cres que se deben preocupar os profesores de lingua galega e de lingua española de promover actitudes favorables cara á lingua galega?

É doutrina común hoxe na literatura pedagóxica que as actitudes e os valores son contidos específicos que se han de ter en conta na práctica docente. Por outra banda, e na liña do que e dicía na introducción, parecía oportuno coñecer se estes futuros profesores asumían esta demanda pedagóxico-social e se, en consecuencia, se inscribían en paradigmas profesionais de compromiso crítico co medio, ou se optaban por posturas máis tecnicistas.

Os resultados globais foron os seguintes:

	Moito	Bastante	Pouco	Nada	NS/NC
Prof.	129	5	0	1	5
L. Galega	(92%)	(3,5%)	(1%)	(3,5%)	
Prof.	96	34	2	3	5
L. Española	(69%)	(24%)	(1,5%)	(2%)	(3,5%)

Malia a vaguidade da expresión "actitudes favorables", podemos dicir que hai unha opinión case unánime sobre a conveniencia de que os profesores das dúas linguas teñan presente esta cuestión na súa actividade docente (arredor dun 95% das respostas en ámbolos dous casos, se sumámo-las opcións moito e bastante).

Especialmente significativo resulta o feito de que tamén ó profesor de lingua española se lle demanda con claridade esta preocupa-

ción, e sen que aquí as variables 'lingua de uso habitual' e 'lingua de exercicio profesional' fagan variar de forma apreciable os resultados: non hai ningún futuro profesor de lingua galega que entenda que o profesor de lingua española se deba preocupar pouco ou nada de promover este tipo de actitudes, e só 2 dos que pretenden exercer como profesores desta última entenden que é unha cuestión que non lles debe preocupar nada.

CUESTION Nº 6: *¿En xeral, cres que os profesores de lingua galega e de lingua española promoven actitudes favorables cara á lingua galega?*

Se a opinión dos aspirantes a profesores era case unánime en relación coa conveniencia de favorecer actitudes positivas cara ó galego, a súa valoración do que realmente está sucedendo é bastante máis negativa, tal como se pode apreciar no cadro seguinte:

	Moito	Bastante	Pouco	Nada	NS/NC
Prof.	31	65	36	2	6
L. Galega	(23%)	(47%)	(26%)	(1%)	(4%)
Prof.	1	18	81	36	4
L. Española	(1%)	(13%)	(58%)	(26%)	(3%)

A análise comparativa destes datos cos da pregunta anterior indica que, na opinión dos encuestados, existe un desaxuste importante entre o interese que debería ter esta cuestión para os profesores en exercicio e o que realmente lle prestan. En relación cos profesores de lingua galega, hai unha porcentaxe importante que consideran que promoven bastante ese tipo de actitudes; pero máis de un cuarto do total opinan que esta preocupación é escasa. No tocante ós docentes de lingua española ás posturas son moito máis tallantes: arredor dun 85% manifestan que a súa actuación é pouco ou nada favorable.

Tampouco aquí atopamos diferencias significativas segundo a lingua de instalación, como non sexa unha maior tendencia dos castelanfalantes a situarse na zona máis indefinida da escala (bastante / pouco), fronte ós galegofalantes que se inclinan por opcións máis marcadas (nada). Desta maneira, obsérvase unha lixeira mellor consideración por parte daqueles do papel que está a xogar o profesor de lingua española respecto da lingua galega (só un 14% responde nada), mentres que escollen esta resposta máis do 41% dos galegofalantes.

Nas dúas preguntas seguintes tratábase de coñecer cal era, en concreto, o papel que lle asignaban ó profesor de lingua española na normalización da lingua galega.

Existe a crenza estereotipada, alomenos en certos sectores, de que a situación social do galego non ten por qué ocupar ós docentes da outra lingua oficial de Galicia. Máis aínda, partindo de principios supostamente profesionalizadores, preténdese nalgunhas ocasións que os profesores de lingua española sexan a conciencia vixiante dun estatus de privilexio académico e social da lingua que 'representan', identificación esta que non se dá en ningunha outra materia curricular e que demostra claramente que non se trata de argumentos técnicos ou profesionais, senón ideolóxicos.

Pero a falla dun proxecto lingüístico asumido politicamente o que está conseguindo é que a indefinición e o 'deixar facer' se convertan nas únicas pautas reguladoras dunha situación absolutamente caótica tanto no ámbito académico como no social, que non garante unha mellor aprendizaxe do castelán nin unha identificación máis solidaria co idioma propio de Galicia. A dificultade para deseñar un proxecto didáctico eficaz nunha situación tan complexa e confusa como a que estamos a vivir é o que está a levar a algúns profesores de lingua española a demandar tamén eles unha clarificación do papel social que han de xoga-los dous idiomas oficiais de Galicia e os pasos que se han de dar desde o sistema educativo para conseguilo.

As preguntas que se lles dirixiron ós futuros profesores destas dúas linguas querían recoller tanto estas preocupacións estritamente profesionais como o transfondo inevitablemente ideolóxico que hai sempre detrás dunha opción lingüística en Galicia. Estas foron as súas respostas:

CUESTION Nº 7: *¿Consideras que resulta contradictorio ou improcedente que un profesor de lingua española se sinta comprometido coa normalización da lingua galega?*

A opinión aquí foi practicamente unánime: o 96,4% dos enquisados responderon de xeito negativo, e só 5 (o 3,6% restante) se manifestaron afirmativamente. E pode ser tamén significativo o feito de que, destas 5 respostas, 3 pertencen a suxeitos galegofalantes e que aspiran a ser profesores desa lingua e 2 a individuos castelánfalantes que pretenden exercer como docentes desa asignatura. É dicir, non hai a penas ningunha reserva (teórica e profesional) para aceptar que un profesor de lingua española se sinta solidario e comprometido coa lingua galega; e na minoría discrepante non se aprecian razóns que se poidan asociar con opcións lingüísticas concretas, nin no persoal nin no profesional.

CUESTION Nº 8: *No seu caso, ¿en que situacións e de que maneira cres que se pode manifestar ese compromiso?*

As opcións que se lle ofrecían recollían de forma xenérica distintos ámbitos ou modalidades nas que pode pensa-lo profesor de lingua española para mostra-lo seu compromiso coa lingua galega, sen que loxicamente se presupuxera que todas fosen adecuadas nin sequera que unhas o fosen máis ca outras. Por outra banda, a súa formulación buscaba graduar de menor a maior estas fórmulas de compromiso, de maneira que cada unha implicaba a tódalas anteriores. As respostas foron as seguintes:

	<i>Frecuencia</i>	<i>Porcentaxe</i>
- Unicamente fóra do ámbito escolar	0	0
- Só fóra da clase de lingua/ltra. espla.	6	4.3
- Tamén na clase de l./ltra. espla., pero empregando o castelán	81	57.9
- Impartindo as clases de l./ltra. espla. en galego	41	29.3
- Outras fórmulas	9	6.4
- NS/NC	3	2.1

Como se pode observar, as respostas concentráronse na situación de aula, co conflito -ineludible nese caso- sobre a lingua que ha de servir de vehículo de instrución. A gran maioría (preto do 60%) entende que a clase de lingua e literatura española é un lugar indicado para mostrar un compromiso coa normalización da lingua galega, pero sempre que se faga en castelán; e arredor dun 30% defende que ese compromiso se manifeste impartindo as clases en galego.

O debate sobre o idioma en que se debe impartir-la materia de lingua e literatura española aparece tamén nas respostas incluídas en "Outras fórmulas": algunhas distinguen entre clase de lingua (en galego) e de literatura (en castelán); outras condicionano ó tipo de Centro e de alumnos, e, finalmente, algunha xustifica explicitamente o uso do galego "mentres a situación non se normaliza". Non parece arriscado pensar, sen embargo, que esta é a xustificación implícita do 30% que se inclina abertamente por que a clase de lingua e literatura española se imparta en galego, o que demostra a necesidade dunha normalización social deste idioma que permita libera-lo ámbito académico -e, en concreto, certas áreas curriculares- de demandas que non deberían ser da súa competencia.

En canto á distribución destas respostas de acordo coa variable 'lingua de instalación galego/castelán', hai que dicir que a diferenza é simplemente de grao: en ámbolos dous casos a maioría entende que o compromiso coa lingua galega na clase de español se debe facer desde este idioma e non en galego; pero, mentres no caso dos gale-

gofalantes a proporción é do 50% fronte ó 43%, entre os castelanfalantes a relación é do 63% fronte ó 18%.

Un último bloque de preguntas referíase á conveniencia dunha colaboración didáctica entre as dúas asignaturas, ós aspectos que debería abranguer e ás dificultades para que se faga efectiva.

Respecto ó primeiro, as respostas son case unánimes sobre o carácter positivo desa cooperación (globalmente, máis dun 90% entenden que é 'moi' ou 'bastante' conveniente); pero esta necesidade é máis sentida aínda polos que aspiran a ser profesores de galego ca polos de español, tal como se demostra na porcentaxe dos que elixiron a opción 'moi' conveniente: 72% entre os primeiros e só 57% entre os segundos.

En canto ás modalidades que debería adoptar esta coordinación-colaboración, as opinións centráronse en catro grandes liñas:

	<i>% / Total</i>
- Na unificación da terminoloxía e métodos de análise lingüística	58%
- No reparto de contidos teóricos ou en temas concretos	44%
- En relación coas actitudes lingüísticas	59%
- No conxunto da programación	74%

Polo que se refire ás dificultades para que esta colaboración se faga efectiva, destacáronse os seguintes factores:

	<i>% / Total</i>
- A rixidez dos horarios	24%
- A comodidade ou individualismo	79%
- Prevenções ideolóxicas ou distinta concepción do papel das dúas linguas	84%

En resumo, pódese dicir que se sente moi maioritariamente a necesidade da cooperación didáctica entre as dúas asignaturas, e que se demanda mesmo -probablemente sen moita consciencia do que isto supón- que afecte ó conxunto da programación (selección de obxectivos e contidos, metodoloxía, etc.); pero que, ó mesmo tempo, se detectan importantes dificultades de tipo persoal e ideolóxico para que se faga efectiva. Ese 84% de enquisados que apuntan a este último tipo de factores son unha proba máis da importancia dos condicionamentos sociolingüísticos na didáctica das dúas linguas de uso social no territorio galego.

Consideracións finais

Unha cuestión aínda non resolta -nin sequera debatida- hoxe en Galicia é o papel que debe xoga-la fonte sociolingüística na configuración da didáctica das dúas linguas oficiais do País.

No que se refire á lingua española, é frecuente que se ignore de xeito absoluto; e, en canto á lingua galega, é posible atoparse coas posturas máis contrapostas: desde os que teñen como referente practicamente único a anómala situación social do idioma, ata os que prefiren instalarse nunha falsa normalidade e actuar coma se se tratase dunha disciplina sen máis condicionamentos cós de calquera outra lingua.

Loxicamente, o situarse nunha ou noutra perspectiva implica unha intervención didáctica claramente diferenciada, tanto na selección de obxectivos e contidos, como na propia metodoloxía e nos criterios de avaliación. Parece claro que non é fácil manter indefinidamente para a lingua galega pautas pedagóxicas diferenciadas sen que isto leve a unha valoración especial da mesma -normalmente pexorativa- dentro do sistema educativo; pero unha didáctica descontextualizada e aproblematicadora é discutible que poida acadar resultados satisfactorios, nin no académico nin no social.

A demanda ha de ser, como se deduce dos propios datos deste estudio, a clarificación dos *roles* sociais dos dous idiomas, mediante unha actuación político-administrativa que poña orde na esquizofrenia lingüística que se vive hoxe en Galicia; pero, mentres isto non sucede, parece imprescindible abrir un debate no ámbito escolar no que se conxuguen os métodos de análise lingüística máis axeitados (pragmática, gramática do texto, sociolingüística da interacción...) cunha metodoloxía de orientación comunicativa e cunha definición clara do medio psico e sociolingüístico en que se desenvolve o acto didáctico. Un debate no que sería coñveniente que participasen docentes das dúas linguas, por razóns de eficacia pedagóxica e tamén social. Se as valoracións recollidas neste estudio son indicativas do sentir deses dous colectivos, a empresa non debería ser imposible.